

ПОНЯТІЙНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

У статті розглянуто понятійне поле дослідження механізмів державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби. Обґрунтовано, що державне регулювання трудових відносин військових службовців сьогодні є важливою науковою проблемою в галузі науки державного управління. Автором узагальнено визначення таких понять, як: «трудові відносини», «потенціал», «механізм», «державне регулювання», «військовий службовець». Доведено, що завдяки уточненню понятійного апарату можливі подальші наукові розвідки механізмів державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби.

Ключові слова: державне управління, механізми державного регулювання, трудові відносини, військовий службовець.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування відносин у державному управлінні докорінних змін потребує державне регулювання трудових відносин у сфері військової служби. Під державним регулюванням трудових відносин маємо на меті здійснення якісних перетворень у суспільстві, які стають можливими виключно за умови активної участі військових службовців у суспільних взаємовідносинах. Характер суспільних взаємовідносин є свідченням рівня розвитку суспільства, ефективності його діяльності, де головну роль відіграє особистість. Її готовність до постійного розвитку, самовдосконалення та самопізнання є визначальним фактором для високоефективних суспільних взаємовідносин. Особливе значення мають норми моралі, відчуття гідності та сумніння, що мають стати основою діяльності військовослужбовців у демократичній державі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні аспекти, зміст понять «трудові відносини», «потенціал», «державне регулювання», «механізм», «військовий службовець».

Значний внесок у розвиток теоретичних та прикладних основ державного регулювання трудових відносин зробили нау-

ковці в галузі права: В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, В. Воловик, С. Дубенко, К. Гусов, І. Зуб, О. Лавріненко, О. Пашков, О. Петришин, В. Толкунова та ін.

Незважаючи на широке коло наукових розробок щодо регулювання трудових відносин у сфері державної служби, вітчизняною наукою не досліджені питання державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби. Враховуючи складність та багатоаспектність питання, на сьогодні відсутні дослідження щодо державного регулювання трудових відносин «мілітаризованих» державних службовців, повноважень військового службовця, які у сфері військової служби України є одними з напрямів, де дістає вияв диференціації законодавства про працю.

Мета статті – уточнення понятійного поля державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби в наукових доробках вітчизняних та зарубіжних науковців.

Виклад основного матеріалу. Базовими для понятійного апарату дослідження механізмів державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби є поняття потенціалу.

«Потенціал» з латинської (*potentia*) перекладається як «сила». Сучасні наукові дослідження дозволяють визначити по-

тенціал як універсальну загальнонаукову категорію, що означає «сукупність наявних засобів, можливостей у конкретній області» [2, с. 223].

Теоретичне дослідження поняття «потенціал» знаходимо в таких науках, як державне управління, психологія, педагогіка, економіка, фізика тощо. В державному управлінні поняття «потенціал» узагальнені В. Бакуменком, В. Трощинським, Ю. Сурміним та ін. [4]. (див. табл. 1).

Як видно з табл. 1, тлумачення поняття потенціалу відповідно до свого предмету дослідження в кожній науці трактується по-різному. Але разом з тим простежуються спільні риси, які повторюються в більшості визначень, зокрема [3]:

- 1) потенціал передбачає розвиток;
- 2) аналіз потенціалу часто здійснюється через особу;

3) потенціал – це насамперед ресурс.

У межах різних підходів є уточнювальні визначення поняття «потенціал», які ґрунтуються на різних елементах, що визначають його сутність [16]. (табл. 2).

Аналізуючи наведені концепції, можна зробити висновок, що сутнісними особливостями потенціалу є:

- 1) трактування через можливості, резерви, ресурси;
- 2) прояв відповідно до зовнішніх обставин;
- 3) пов'язаність із діяльністю;
- 4) необхідність актуалізації, розвитку.

Оскільки більшість визначень поняття потенціалу ототожнюють з такими поняттями, як можливості, резерви, ресурси, це дає нам змогу визначити рівні, на яких потенціал може перейти в актуалізований стан: через відтворення певних уже наяв-

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття «потенціал»

Наука	Визначення поняття «потенціал»
Державне управління	Приховані здібності, сили для певного виду діяльності, що можуть проявитися за певних умов. Набір параметрів, що забезпечують певні можливості, здібності, ресурси, які призначені для самозбереження та для перетворення середовища. Можливості, здібності, ресурси.
Філософія	Особистісний розвиток. Можливість переходу від «потенційного» до «актуального» буття.
Психологія	Зміни, пов'язані з нервовими імпульсами.
Соціологія	Набір певних запасів та сил, які має особа в певній галузі.
Педагогіка	Властивість мати певні можливості, здібності, ресурси, спрямовані на формування та розвиток особистості в процесі її освіти.
Економіка	Збірна характеристика ресурсів, яка прив'язана до місця та часу.
Біологія	Частка енергії, яку використовує людина. Сукупність матеріальних цінностей та ресурсів у певному середовищі; сукупність можливостей, запасів, джерел, які можуть бути використані для розвитку, а також чинників, які об'єктивно, незалежно від волі людей впливають на цей розвиток.
Фізика	Запас енергії тіла, яке знаходиться в певній точці поля.

Таблиця 2

Сутність поняття «потенціал» у межах різних наукових концепцій

Концепція	Сутність поняття «потенціал»
Діяльнісна	Потенціал вчинків (Я.Є. Кальба).
Енергетична	Енергопотенціал людини (С.Д. Максименко).
Індивідуальна	Потенціал індивідуального буття (І.П. Маноха).
Інструментальна	Ступінь потужності в певному відношенні; сукупність засобів, можливостей, необхідних для будь-чого; «... засоби, запаси, джерела, які можна мобілізувати та задіяти» (Велика радянська енциклопедія).
Ресурсна	Ресурси, які представляють певний набір властивостей та характеристик (І.Г. Утюж).
Розвитку	Сама можливість розвитку або використання чогось, що можна розвинути (Оксфордський словник).
Самореалізації	Потенціал самореалізації (М.А. Садова).

них властивостей (ресурсів); через безпосередній розвиток у конкретний момент (резерви як джерело ресурсів); через потенційний розвиток (можливості).

Систематизація та аналіз наукових підходів вітчизняними дослідниками до вивчення поняття «потенціал» дозволив сформулювати такі його властивості:

- 1) потенціал передбачає розвиток і актуалізацію;
- 2) потенціал ототожнюється з поняттями ресурсів, можливостей, резервів;
- 3) потенціал проявляється в певних зовнішніх обставинах;
- 4) потенціал пов'язаний з діяльністю;
- 5) потенціал здебільшого співвідноситься з поняттям особистості.

Таким чином, потенціал найбільш повномасштабно розкривається в контексті життя та діяльності особистості. Ми співвідносимо його з особистістю військовослужбовця.

В «Енциклопедії державного управління» потенціал особистості розглядається на двох рівнях – людських ресурсів держави та певної особистості [5, с. 345].

Властивості потенціалу особистості розглядаються науковцями в різних контекстах. Так В.В. Васильєва, Н.А. Коваль, Д.А. Леонтьєв, М.К. Орлатий визначають такі властивості потенціалу особистості військовослужбовця: цінності, що збагачують потенціал особистості; сила, в розумінні енергії, з якою людина використовує свій потенціал; стійкість як постійна протидія зовнішнім впливам; системність, упорядкованість усіх складників потенціалу особистості та їхніх взаємозв'язків; продуктивність людини, її активність у досягненні мети; індивідуальність, уміння людини здійснювати саморозвиток та знаходити відповідні способи самореалізації та реалізації наявного потенціалу [2; 10; 16].

В. Р. Міляєва характерними ознаками потенціалу особистості називає системність (потенціал особистості має системні властивості і не може зводитися до простої суми якостей людини); зовнішню обумовленість (для актуалізації та реалізації потенціалу особистості вирішальне значення, як правило, мають «зовнішні» по відношенню до нього умови і фактори, характер середовища його існування);

непрозорість (для потенціалу особистості характерна наявність прихованих властивостей, які в разі зміни певних умов можуть проявитися); стратегічність [12, с. 411].

Загальноприйняте визначення поняття «військова служба» в науковій юридичній літературі відсутнє. Найбільш характерні її визначення даються такі: «Військова служба – вид державної служби, яка полягає у виконанні громадянами встановленого законом військового обов'язку (повинності) у складі збройних сил» [6].

Військова служба – особливий вид державної служби, почесний обов'язок кожного громадянина України, пов'язаний з виконанням загального військового обов'язку і служби на контрактній клієнтоорієнтованій основі в Збройних Силах України та інших військах, утворених відповідно до чинного законодавства. Регулюється Конституцією України (ст. 65) та Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» [6, с. 458–459]. Військова служба в Збройних Силах України та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

Однак наведені вище термінологічні визначення не можна назвати цілком вдалими. Їм притаманні різні за значенням загальні ознаки – в одному випадку це «військовий обов'язок (повинність)», у другому – це «почесний обов'язок кожного громадянина», у третьому – це «професійна діяльність». Тим самим змішуються різні сторони цього виду діяльності громадян [22].

Необхідно визнати, що військова служба – це складне соціальне явище, розкриття змісту якого потребує комплексного підходу. Вона прямо пов'язана з національною безпекою та її складовою частиною – обороною, а опосередковано – з політикою, економікою, міжнародними відносинами та іншими сферами діяльності держави.

Військову службу як одне з важливих соціально-політичних явищ можна розглядати з різних точок зору: соціальної, політичної, правової, організаційної, етичної,

соціологічної тощо. Суспільні інститути, котрі в тій чи іншій мірі завжди існували в суспільстві, утворювалися для свідомого впливу людей в інтересах соціальних груп на процес суспільного розвитку, для регулювання певних суспільних відносин, щоб обмежити дію випадку, а то й сваволі. Військова служба завжди сприймалася як діяльність певного прошарку людей зі своїми відповідними корпоративними інтересами та запитамі, належної моралі й духовності нації. Тобто цей соціальний інститут можна сприймати як співтовариство, певну корпорацію осіб, які практично виконують спеціальні функції держави у відповідності до свого правового статусу.

Згідно зі статтею 65 Конституції України [8] обов'язком громадян України є захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Звідси випливає, що військова служба – це механізм досягнення цілей та виконання завдань держави. Їй належать функції, що відображають загальні завдання як частини механізму державного управління, тобто реалізуються певні функції соціальної держави.

Трудова діяльність службовців Збройних Сил регулюється нормами адміністративного права. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Збройні Сили України» [7] передбачається, що комплектування Збройних Сил здійснюється шляхом призову громадян на військову службу та прийняття на військову службу за контрактом. Як відомо, контракт є різновидом трудового договору.

Військово-службові відносини, пов'язані з практичним здійсненням військової служби, виникають на підставі юридичних фактів, тобто фактів, що викликають правові наслідки. Для трудових правовідносин таким юридичним фактом є трудовий договір, а для державних службовців – адміністративний акт про призначення на державну посаду державної служби. Для військовослужбовців військово-службові відносини виникають у залежності від способу вступу на військову службу. Громадяни, які призиваються на військову службу, стають військовослужбовцями з моменту їх відправки до місця військової служби з військового комісаріату. Однак учасниками військово-службових відно-

син у повному обсязі вони стають поступово, по мірі їх навчання, з прийняттям Військової присяги, призначенням на посади і т. д. Військово-службові відносини для громадян, що надійшли на військову службу за контрактом, виникають з моменту вступу в силу контракту про проходження військової служби, тобто на відміну від виникнення державно-службових відносин державних службовців, виникнення військово-службових відносин пов'язується не з призначенням на військові посади, а з іншими юридичним фактами.

Поняттю «військова служба» притаманні ознаки самостійності, стійкості й автономності, що характеризують правову освіту. Сукупність правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, що володіють внутрішньою єдністю й узгодженістю і пов'язані спільною метою правового регулювання – виконання військової служби, утворює правовий інститут військової служби [18].

Військова служба як правовий інститут являє собою об'єктивно сформовану відокремлену групу правових норм, що детально регулюють військово-службові відносини і в силу цього характеризуються відносною самостійністю, стійкістю й автономністю функціонування [20].

Розглядаючи співвідношення інститутів державної та військової служби, зазначимо, що методологічно правильним є підхід науковців Національної академії державного управління при Президенті України, які вважають державну службу єдиною публічною службою, що підрозділяється на галузеві публічні служби по функціях і повноваженнях держави з предметів його ведення, що призводить до різноманітності і складності інституційних форм державної служби як об'єктивно правового явища. Військова служба є підвидом правового інституту державної служби [4]. Однак у зв'язку з істотними відмінностями військової служби від громадянської державної служби та інших спеціальних видів державної служби, тобто її самостійністю і відособленістю від інших видів служби, теоретично обґрунтованим є висновок про те, що інститут військової служби є особливим різновидом єдиного правового інституту державної служби.

Військова служба як інституційно-правове явище являє собою систему правових норм, яка регулює статус військової служби (установа, організація, повноваження органів державної влади) і суспільні відносини, що складаються в процесі виконання і проходження військової служби, а також реалізації суб'єктами цих відносин свого статусу, тобто прав, обов'язків і відповідальності.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті дослідження понятійного поля державного регулювання державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби узагальнено визначення таких понять як: «трудові відносини», «потенціал», «державне регулювання», «військовий службовець» [22]. Доведено, що завдяки уточненню понятійного апарату можливі подальші наукові розвідки щодо нормативного-правового забезпечення механізмів державного регулювання трудових відносин у сфері військової служби. Адже незважаючи на специфіку трудових відносин військовослужбовців, в основі своєї це відносини, які підпадають під сферу трудового права. Для них притаманні всі ознаки трудових відносин найманої праці. Тому за своєю правовою природою норми, що регламентують працю державних службовців, є нормами трудового права і відображають при цьому диференціацію у правовому регулюванні.

Список використаної літератури:

1. Андрійчук Т. Громадські консультативно-дорадчі органи: проблеми організації та функціонування. Наукові записки. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. 2014. Вип. 3. С. 357–368.
2. Василенко П.М., Васильченко В.С., Галицький В.М. Словник-довідник соціального працівника: навч. посіб. К.: ІПКДСЗУ, 2007. 322 с.
3. Васильєв В.В. Професійний потенціал державних службовців як чинник розвитку системи соціального захисту населення. Вісник Одеського національного університету. Психологія. 2012. Вип. 8. С. 21–29.
4. Державне управління: Словник-довідник / уклад.: В.Д. Бакуменко, Д.О. Безносенко, І.М. Варзар та ін.; за заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
5. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю.П. Сурмін (співголова), П.І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.
6. Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>
7. Закон України «Про Збройні Сили України» від 02 грудня 1991 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
8. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
9. Кравченко М.В. Модернізація державної політики у сфері соціального захисту населення України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.»; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. К., 2013. 36 с.
10. Леонтьев Д.А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации. Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М.В. Ломоносова. под ред. Б.С. Братуся, Д.А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002. С. 56–65.
11. Мельничук Н.О. Правове регулювання випробування при прийнятті на роботу за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Х., 2006. 212 с.
12. Міляєва В.Р., Лебідь Н.К., Бреус Ю.В. Теоретичний аналіз поняття потенціалу особистості / В.Р. Міляєва, Н.К. Лебідь, Ю.В. Бреус. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України; за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Вип. 15. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 20. С. 405–415.
13. Про державну службу: Проект Закону від 30 березня 2015 р. № 2490 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571
14. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016. № 68.
15. Проскуряков П.Д. Припинення службово-трудова відносин працівників ОВС:

- класифікація підстав, їх зміст та напрями вдосконалення законодавства. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2005. № 3. С. 309–323.
16. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. / авт.-упоряд.: М.К. Орлатий, С.А. Романюк, І.О. Дегтярьова та ін.; за заг. ред. М.К. Орлатого. К.: НАДУ, 2014. 724 с.
17. Сільченко С.О. Особливості припинення трудових відносин у зв'язку із закінченням строку трудового договору. Проблеми законності. 2005. Вип. 74. С. 47–54.

Ветлинский С. О. Понятийное поле исследования механизмов государственного регулирования трудовых отношений в сфере военной службы

В статье рассмотрено понятийное поле исследования механизмов государственного регулирования трудовых отношений в сфере военной службы. Обосновано, что государственное регулирование трудовых отношений военнослужащих сегодня является важной научной проблемой в области науки государственного управления. Автором обобщены определения таких понятий, как: «трудовые отношения», «потенциал», «механизм», «государственное регулирование», «военнослужащий». Доказано, что благодаря уточнению понятийного аппарата возможны дальнейшие научные исследования механизмов государственного регулирования трудовых отношений в сфере военной службы.

Ключевые слова: государственное управление, механизмы государственного регулирования, трудовые отношения, военнослужащий.

Vetlynskyi S. The conceptual field of research of mechanisms of state regulation of labor relations in the sphere of military service

In the article the conceptual field of research of mechanisms of state regulation of labor relations in the sphere of military service is considered. It is substantiated that the state regulation of labor relations of military servicemen is today an important scientific problem in the field of science of public administration. The author generalizes definitions of such concepts as: «labor relations», «potential», «mechanism», «state regulation», «serviceman». It is proved that due to refinement of the conceptual apparatus, possible further scientific research of the mechanisms of state regulation of labor relations in the sphere of military service.

Key words: state administration, mechanisms of state regulation, labor relations, serviceman.